

Prof.Dr. Kondorosi Ferenc

**Az egyén
a katasztrófák szorításában**

A „szorítás” szó helyett archaikus, bibliai kifejezéssel „szorongattatást” is használhatnánk, hiszen a mohó tűznyelvek, a félelmetes vízoszlopok, a mindent elnyelő, megmozdult föld reménytelen, kiszolgáltatott és tragikus helyzetbe hozza a védekezni képtelen egyént.

A katasztrófák összetett és hosszan tartó hatást gyakorolnak hétköznapjainkra, életminőségünkre, pusztá létünkre, de akár egy ország, vagy éppen országok, egy egész kontinens társadalmi-gazdasági viszonyaira. Ez nem is meglepő, hiszen egyre inkább a biztonság és a jólét mint az emberiség jövőjét meghatározó sorskérdések válnak a kor fő témáivá.

A katasztrófák azonban hirtelen, számos esetben minden előzetes jelzés, „figyelmeztetés” nélkül pusztítanak, s nem válogatnak az egyéni és közösségi javak között.

A katasztrófákhoz való viszonyunkban egyszerre van jelen a félelem, a hatás lebecsülése, a halogató magatartás, de az emberi közösségek, a védekezésre felkészített, hivatásos szervezetek fellépésében, a tudomány eredményeiben, a technikai eszközök erejében, hatásos megnyilvánulásaiban való bizalom is.

Napjainkban egyre nagyobb hangsúlyt kap a biztonságot veszélyeztető tényezők elleni küzdelem. Ha sorra vesszük a világ elpusztítására képes erőket, folyamatokat, a katasztrófák kitüntetett helyen szerepelnek e félelmetes rangsorban. A helyzet megítélését bonyolítja, hogy az ember mint szabad akarattal rendelkező lény képes elpusztítani a világot. Így képes arra is, hogy a katasztrófák jelentős részét maga idézze elő, szándékos magatartásával, vagy gondatlanságával, akár oly módon, hogy a tőle elvárható figyelmet, például egy jelzőrendszer riasztása észlelését, vagy a kellő körültekintést, például a karbantartási kötelezettséget elmulasztotta.

A szabad akarat – pontosítsunk: az ember szabad akarata – annyit jelent, hogy az embernek önrendelkezési joga van, általános cselekvési szabadsággal rendelkezik. A szabad akarat jelenti a személyiség integritásához, az identitásához, a magánszférához és a személyiség szabad kibontakoztatásához való jogot. A cselekvés szabadsága természetesen nem azonos az akarat szabadságával. Akarhatunk valamit, de nem biztos, hogy cselekszünk is az akaratunk végrehajtása, megvalósítása érdekében. A szabad akarat képesség és lehetőség a világ dolgainak alakítására, az egyéni felelősség érvényesítésére. Visszaélésre is lehetőséget ad, amikor az embert a világban általánosan

elfogadott értékek, az élet, az egészség, az épített és természeti javak működési rendje elleni támadásra indítja.

Mi is a katasztrófa? A lexikonok szerint görög eredetű szó, nagy bajt, nagy csapást jelent. Napjaink hivatalos értelmezése alapján a katasztrófa egy olyan állapot, vagy helyzet, amely emberek életét, egészségét, anyagi értékeit, a lakosság alapvető ellátását, a természeti környezetet, a természeti értékeket jelentős módon károsítja. A katasztrófa bárhol következhet be, az mindig, mindenhol tragédia, emberéletek felbecsülhetetlen, vagy épp felbecsülhető, de az egyén részére pótolhatatlan értékek vesznek oda pillanatok alatt. Mióta az emberiség létezik, mindig védekeztünk ellene hol több, hol kevesebb sikerrel.

A katasztrófák elleni védekezés hosszú múltra tekint vissza. A folyamat tükrözi az emberiség küzdelmét a természeti, majd a civilizációs erővel. A legjellemzőbb védekezés sokáig a veszélyeztetett terület elhagyása volt. Az ókorban, a középkorban semmilyen megelőző, előzetes intézkedési rendszer nem létezett, a kiszolgáltatottság volt a jellemző a természeti csapások fizikai hatásainak, majd az ezt szinte mindig követő járványok pusztításának. Az életmódra is jellemző volt, hogy együtt éltek a különböző katasztrófákkal, vagy elvándoroltak a veszélyeztetett területekről, nem tettek tudatosan erőfeszítéseket a katasztrófák megelőzésére.

Később az iparosodás során szervezettebbé vált a társadalom és az állam, koncentráltabb, tudatosabb lett a lakóhelyek és a városok kialakítása. Mindezekből következett a tüzek oltásának, az árvizek elleni védekezésnek a fejlődése.

A népesség gyarapodása, az iparosodás, a technológiai fejlődés, az infrastruktúrák rohamos szélesedése, az urbanizáció, napjainkban a globális klímaváltozás, és az ezekből adódó rendkívüli időjárási helyzetek hozzájárulnak a lehetséges káros hatások, a kockázatok növekedéséhez. A katasztrófák legtöbbször rövid idő alatt tömeges halálozást, súlyos sérüléseket, jelentékeny anyagi és ökológiai károkat okozhatnak, de a másodlagosan elszenvedett károk is nagy jelentőségűek, mint például a járványok kialakulása, területek romosodása, használatból történő kényszerű kivonása, eliszapolódása, elszennyeződése, vagy éppen elsivatagosodása.

A Jelenések Könyvétől Nostradamuson keresztül egészen Madách Imréig folytathatnánk a sort és idézhetnénk tudósokat, prófétákat, költőket, önjelölt hírnököket, akik a világvégét jövendölték vagy egyszerűen divatos szóval összeesküvés-elméleteket gyártottak, háttérhatalmak vízióival riogattak. Hogy mitől tudományos, bizonyított, igaznak elfogadható egy társadalomkép, akár egy jövőkép, az az alkalmazott módszereken és a feldolgozott források valóságán múlik.

Nem gondoljuk, hogy a 21. század alkonyával ijesztgetni kéne a mai olvasót. Johan Huizinga bűbajos könyve a középkor alkonyáról messze nem a középkor végéről szól, s mi sem gondoljuk, hogy a belátható közeljövőben vége a 21. századnak. Oswald Spengler méltatlanul elfeledett műve nyomán sem sorvadt el a nyugati civilizáció, nem haszontalan azonban felidézni, amit a kultúrák törvényszerű pusztulásáról leír. A kockázatok oly végtelen sora jelentkezett az utóbbi néhány esztendőben, amelyeket sorba venni sem egyszerű feladat. Ráadásul, amíg elemezzük, értékeljük a kockázatokat, addig újabbak keletkeznek.

Miután a világegyetem eredetére és sorsára vonatkozó elméletek, így az is, hogy a tér és az idő határtalan, zárt felületet alkothat, óriási súlyú következtetéseket hordoz Istennek a világmindenség ügyeiben betöltött szerepét illetően. Korszakunk talán legzseniálisabb tudósa, a közelmúltban elhunyt Stephen W. Hawking így foglalta össze megállapításait. „Isten engedi, hogy a világ a törvények rendszere által megállapított módon fejlődjék, és nem avatkozik be a törvények megsértésével. Azt azonban nem árulják el a törvények, hogy keletkezésekor milyenek kellett lennie a világegyetemnek. Továbbra is Istenre vár, hogy felhúzza az óraművet, döntsön működése felől. Amennyiben a világegyetemnek van kezdete, akkor feltételezhetjük, hogy van teremtője is. Ha azonban a világmindenség tényleg önmagába zártan létezik, nincs se határa, se pereme, akkor kezdete és vége se lehet: egyszerűen csak van. Hol van benne a Teremtő helye?”

Van-e értelme a világnak, benne a Föld nevű bolygónak, a földrészeknek, az emberiségnek? Van-e célja az életnek, a társadalmaknak, az emberi létnek? A közvetlen biológiai célon, a táplálékláncon túl. Nem valami magasztos, fennkölt, éteri dologra gondolunk. Ha elfogadjuk a teremtett világra vonatkozó elméleteket, ezzel elfogadjuk a világ összerendezettségére vonatkozó tanítást is, amelyben – amelyekben – helyet kapnak a filozófiák, vallások nagy ontológiai kérdései éppúgy, mint a hatalmak, az emberek közösségeiben az uralmat gyakorlók tetteinek mértékei, az emberi együttélések földrajzi, biológiai keretein túli szabályok- bizonyos mértékben még azok is.

Ezután következik minden filozófia örök, nagy kérdése: megismerhető-e, s ha igen, mennyire alakítható a világ? – Legyőztük, átalakítottuk a természetet – harsogta egy ostoba, meghaladott korszak propagandája. Mit tudtunk legyőzni, megváltoztatni? Kimondhatjuk, hogy bár a létezők közös lényege egyre jobban megismerhető, az emberi megismerés folytonos, gyarapodó és sohasem tökéletes.

Napjainkban mind szembetűnőbben hódít a világban az irracionalitás, a tudományos tényeket kétségbe vonó, relativizáló szemlélet, ami ma már a politika csúcsán is megjelenik (gondoljunk csak Donald Trump exelnöknek a

globális felmelegedést kétségbe vonó nyilatkozataira). Egyértelműen megállapítható, hogy a tudományosság, a tények ereje csökken, s a közgondolkodásban egyre inkább az számít igaznak, ami hihető, s nem az, ami tény.

Földrengések, vulkánkitörések, cunami, extrém hőség/hideg, szélviharok. Van-e ezekben, a bekövetkezésükben valami törvényszerűség? Igen, annyi, hogy pusztításuk, az emberek szenvedése miattuk még nagyobb lehet, ha az ember felelőtlenül lebecsüli a természet törvényeit.

Gondjaink legfőbb forrása a *túlfogyasztás*. A mai üzleti modellek lényege az, hogy minél több árut adjunk el az embereknek. A termékeket úgy tervezik, hogy azok néhány éven, de inkább hónapon belül tönkre menjenek, hogy aztán újat vegyünk. Ha pedig gond van az értékesítéssel, „nem megy a piac”, „beletolnak” még néhány millió dollárt a marketingbe, hogy biztosan megvegyük, még ha előtte soha nem is volt szükségünk rá. Ez az üzleti modell azonban alapjaiban hibás. A szolgáltatásokat kell fejleszteni: a mobilitást áruljuk, ne az autót. Akkor lehetne jóval „zöldebb” az erőforrások használata, ha a hozzáadott értékre, a digitalizációra, az okos rendszerekre fókuszálnánk.

Ha drasztikusan változtatnánk az életmódunkon, annak már néhány éven belül is lennének pozitív hatásai. Ritkábban fordulnának elő és kevésbé gyilkosak lennének például a manapság egyre gyakoribb extrém időjárási anomáliák. Lehet azzal érvelni, hogy régen is voltak viharok, de ahhoz nem fér kétség, hogy manapság jóval gyakoribbak és pusztítóbbak is. Lehetne tenni azért, hogy ez a helyzet ne romoljon lényegesen. Ha nem teszünk semmit, hamarosan sokkal gyakoribbak és pusztítóbbak lesznek az időjárási veszélyhelyzetek is.

Javulhatnak az éghajlatfüggő fertőzések statisztikái is. A betegségeket terjesztő szúnyogok, kullancsok például bizonyítottan az éghajlatváltozás következtében terjednek, és az általuk terjesztett betegségek is egyre gyakoribbak Magyarországon ma háromszor akkora a Lyme-kór előfordulási valószínűsége, mint akár csak egy-két évtizeddel ezelőtt. Néhány éven belül pedig európai viszonylatban Szibéria után Magyarországon szedi majd a legtöbb áldozatát a nyugat-nílusi láz és ezt még talán el lehetne kerülni.

Kihalás felé tartanak a rovarok. és emiatt összeomolhatnak a világ ökoszisztémái is, a rovarok élete ugyanis a tápláléklánc alapja. Napjainkban a rovarok 40 százalékának csökken az egyedszáma, egyharmaduk veszélyeztetett, nyolcszor gyorsabban pusztulnak, mint az emlősök madarak és hüllők, évente 2,5 százalékkal csökken a rovarok összömege, és ez alapján egy évszázadon belül eltűnhetnek.

A jog világában számos szabály született a katasztrófahelyzetről, a károk elhárításával, felszámolásával kapcsolatos feladatokról. Az államok együttműködéséből kialakult a nemzetközi katasztrófavédelmi jog, számos

igazgatás jellegű norma született. A kapcsolódó tudományos, technikai szakterületek szabványai, a műszaki előírások is jogszabályi formában jelentek meg. A büntetőjog számos törvényi tényállás megalkotásával, szigorú büntetések kilátásba helyezésével gondoskodott a társadalom védelméről.

Az életviszonyok magánjogi, kereskedelmi tárgyú szabályozásával „ércnél maradandóbbat” produkált a római jog akkor is, amikor bizonyos katasztrófa helyzetekben rendelkezett a felelősség vállalásáról.

Az emberi gondosság végső határa a bonus paterfamilias (a jó családapa) gondossága. A károsító esemény, amely ezzel a gondossággal sem volt elhárítható a casus (véletlen baleset) fogalma alá esik. Ez utóbbi körében azonban még további különböztetést tesznek a források. Néha a baleset olyan ellenállhatatlan természeti vagy emberi erők eredményeképp áll elő, „amelyekről első látásra” bizonyos, hogy a védekezés ellenük lehetetlen, vagy eredménytelen lett volna: ilyen a casus maior, vagy előidéző oka után nevezve: vis maior (nagyobb erőhatalom), mint pl. a tűzvész, a földrengés, a villámcsapás.

Kétség kívül figyelemre méltó a közelmúltban matuzsálemi korban elhunyt angol tudós, James Lovelock álláspontja: ő ugyanis megaorganizmusként írta le a Földet. A koronavírus-járványról pl. úgy vélekedett, hogy ez talán a Föld kísérlete arra, hogy megvédje magát az embertől, aki a biodiverzitás pusztításával és a fosszilis energiahordozók felhasználása okozta klímaváltozással öngyilkos módon mindent elkövet azért, hogy tönkregye magát a Földet. Lám, nem csak az egyént szorongatják a katasztrófák: az ember is mindent kipróbál, s megtesz azért, hogy saját életterét, a Földet megsebezze, elpusztítsa.

A rendészet szerepe, lehetősége és felelőssége, hogy a kívánatos normakövető emberi magatartást kialakítsa, megkövetelje és intézményei működtetésével biztosítsa az ugyancsak normához kötött állami akarat érvényesülését.

2022.11.09.